

LA PSICOMOTRICITAT EN L'ENSENYAMENT

El recurs històric

Motricitat i psiquisme han estat dos components inseparables en l'educació física i l'esport. Històricament hi ha hagut una preocupació permanent per millorar les anomenades capacitats motrius dels individus. Pobles mil·lenaris tenen en llurs plantejaments conjectures encertades sobre la manera d'utilitzar els moviments intencionats.

(...) «Els exercicis físics i les experiències espirituals estaven combinats en els temples dels grecs, abans de l'època d'Homer (...) i s'afegiren gimnasos perquè hi poguessin practicar exercicis beneficiosos (Cratty, 1979).

En cultures alienes en el temps i l'espai, però de coneguda importància, el cos ja va assumir el paper de forjador de l'esperit. Ho va fer, en principi, sota un enfocament més filosòfic que pràctic. Després transcendiria la seva pròpia filosofia per fer-se present en la tangibilitat de les coses. I és que (...) «els antics grecs creien fermament en la inseparabilitat del cos i de la ment...» (Cratty, 1979)

Passaren moltes centúries fins que el Renaixement i els seus pedagogs donaren consistència científica als coneixements que s'empraven en l'ensenyament. Alguns d'ells, recordats en la història de l'educació, recorregueren a la motricitat com a recurs encertat en l'ensenyament-aprenentatge.

Evolució del concepte de psicomotricitat

En la història de l'educació física i en la sistematització de la pedagogia trobem evolucions conceptuals que, analitzades des de la nostra perspectiva temporal, semblen fins i tot contradictòries. El turmentat Isidor August Comte, des de la seva filosofia positivista, considerà l'experiència del propi cos com una cosa capaç de provocar sensacions de dolor o de plaer. Realment aquells foren els moments de la física orgànica o fisiologia, i de la física social o sociologia.

A cavall dels segles XVIII i XIX, Joan Cristian Reil, introduí el terme «cinestèsia» (manllevat del grec 'kinesis': moviment, i 'aisthesis': sensibilitat) per al·ludir a la percepció del moviment muscular, a la posició dels membres, al pes... En aquesta mateixa línia caldrà situar altres treballs entorn del concepte «esquema» com a model de percepció corporal que fa que els individus tinguem noció del nostre propi cos.

Amb successives aportacions històriques hom arriba a les teories que consideren el cos com un element de relació. Tot i amb matisos diferenciadors, aquestes concepcions tenen dos grans representants en Wallon

(1977) i en Merleau-Ponty (1945).

Wallon destaca els processos de relació en la formació de la personalitat i defensa el paper de la psicomotricitat en l'evolució psicològica tant del nen com de l'adult. Per ell tot són processos de relació en la formació de la personalitat. D'alguna manera entén que el «món» fa el cos.

Tanmateix, el concepte de cos com «d'estar en el món», el devem a Merleau-Ponty (1945):

«El cos és el vehicle d'estar en el món, i tenir un cos significa, per a un ésser viu, bolcar-se en un medi definitiu, confondre's amb certs projectes i emprendre quelcom contínuament»

Merleau-Ponty realça molt el paper del cos i classifica els seus actes com a fisiològics o reflexos, i psíquics o abstractes. Però malgrat els seus estudis profunds i reflexius, no apuntà la possible unió o frontissa que conjugué d'una manera definitiva i eficaç els actes reflexos i els abstractes. Hauria estat el promotor de la fonamentació psicomotriu. En una de les seves obres expressa que el cos és eminentment un espai expressiu

«(...) El nostre cos és el que forma i fa viure un món, és el nostre mitjà general de tenir un món».

En realitat, considera que el cos és espai, però és també origen de tota la resta d'espais, i per això també afirma: «El meu cos és l'eix del món».

Més coneguda per a nosaltres és la interpretació de les postures de Wallon i Merleau-Ponty realitzades per Ajuriaguerra. S'insisteix també en aquest punt quan es diu que «(...) La motricitat és l'única forma de contacte psicosocial (...) per al nadó» (Bernard, 1980).

Les recomanacions i experiències d'Ajuriaguerra (1970), les explicita en nombrosos escrits, on fa servir tant la psicoanàlisi com l'anomenat diàleg tònic.

Denis (1980) analitza la trajectòria dels estudis psicomotricistes considerant que tot el que hem explicat fins a la figura de Piaget és una concepció que, partint del cos, ens porta al concepte de motricitat.

«(...) La motricitat desenvolupa un paper essencial en la coordinació de les accions, a la qual s'atribueix la propietat de construir la intel·ligència» (Denis, 1980).

Bernard (1980) comenta les interrelacions entre la part corpòria i l'espiritual. Creu que la formació de la imatge del cos és «aparentment» la conquesta progressiva de la unitat esperit-matèria com a pas necessari per «dominar la totalitat del nostre cos» i hi afegirà que no tan sols en la infantesa, sinó en tots els moments de la nostra vida.

Més clara i potser més entenedora per a nosaltres és l'aportació de Stambak (1978). Amb una gran capacitat de síntesi recull aportacions i punts de vista de diversos autors per dir que en les múltiples concepcions i tendències existeixen uns llocs de trobada, d'articulació, com punts fronterers poc definits on la psicomotricitat actuarà sobre els punts d'unió.

Recentment hem escoltat del professor García Villamizar que la concepció psicomotriu pot ser acceptada com a conciliadora de diverses tendències. Altres entenen que des dels primers moments de la vida dels nens convé estimular-los perquè pensin i actuïn per ells mateixos. Segons ell, existeixen dos camins o corrents d'experimentació:

- l'iniciat per Guilford el 1954 i continuat per Bloom (1964) i per Gagné (1965), els quals entenen que les tasques han d'ordenar-se segons llur dificultat.

- el representat per Festinger (1957), Bruner (1966), Muska Mosston (1978) i Cratty (1979) que propugna la transferència amb la participació intencionada del professor.

Però no és tot tan senzill com una simple exposició. Piaget diu que qualsevol assimilació implica un procés intel·lectual, i consegüentment una maduració. Lògicament això pot servir-nos per al camp psicomotor, però Parlebas

(1970) insisteix que «la simple pràctica d'activitats físiques i esportives no comporta ipso facto el desenvolupament de les possibilitats operatives» (...) «l'important (o interessant) és proposar situacions educatives propícies per a l'elaboració d'esquemes».

Així, doncs, en estudiar la problemàtica de l'ensenyament-aprenentatge de les activitats físico-esportives, tornem a necessitar els aspectes físics i els psíquics, i la frontissa que suposen les assimilacions i repercussions entre una part i l'altra. En les dues tendències apuntades trobem un punt comú: el desig d'aprendre a realitzar. I certament a vegades hi haurà un predomini fisiològic (ja ho veia així Paulov), i altres psicològic, però mai no es produirà un allunyament entre els dos.

La psicomotricitat ha fet passos de gegant. Els motius pels quals és present en els diferents àmbits són diversos. Potser devem molt, com en altres casos, al tractament i estudi de comportaments anòmals, als quals la psicopatologia ha dedicat part dels seus esforços. Deprés, altres fets tangibles han ajudat a situar l'atenció en els possibles ajuts derivats dels estudis terapèutics.

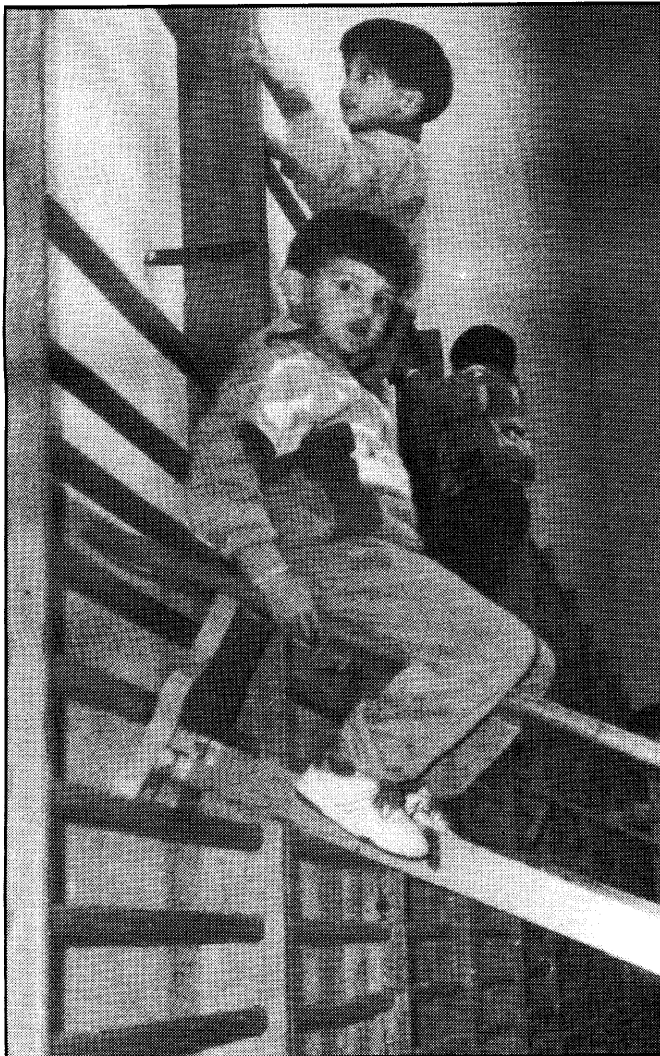
També és cert que de vegades hom hi recorre per necessitat: quan els francesos realitzaren un balanç del rendiment escolar i de la superació de les exigències discents, observaren amb enorme preocupació el fracàs del seu sistema educatiu. Incipients «amics de la psicomotricitat», després de moltes reflexions, proposaren nous enfocaments. Entengueren i defensaren que els primers passos del nen requerien nous tractaments. Autors com Picq i Vayer i Jean Le Boulch aportaren la seva experiència per iniciar una renovació gradual que arribà, amb la influència d'excel·lents psicopedagogs, a la pròpia educació física.

El 1985 ja s'havia discutit molt a l'Estat espanyol entorn de les tendències psicomotrius. Quan Jean Le Boulch compareix al Congrés Nacional d'Educació Física de Barcelona ja ha pres posició i tracta de conciliar el concepte científic d'educació física sense renunciar al suport dels seus postulats anteriors, i així obre nous horitzons.

És possible, i així ens consta, que encara en aquests moments resti oberta la discussió sobre què és i què ha de ser la psicomotricitat. També és possible que trobem els professionals alineats amb Ajuriaguerra per teoritzar i aplicar les pràctiques psicomotrius en i per a casos clínics, però no podem oblidar el nombre creixent de professionals que amb Picq i Vayer i amb Acoutourrier defensen i apliquen el corrent psicopedagògic, fent de la psicomotricitat una eina de treball utilitzable en moltes ocasions.

L'ensenyament psicomotriu a les autonomies

Gràcies a la influència d'uns i altres, a les aportacions de diferents camps del saber, la presència de la psicomotricitat és una realitat en els diferents àmbits educatius. De la mà dels Amics de la Psicomotricitat s'organitzaren les Primeres Jornades Psicomotricistes de l'Estat. Després, un grup de professors d'Escoles de Formació del Professorat, aglutinats entorn d'una nova tendència o consideració, continuaren formant-se sota la influència d'il·lustres estrangers. Simultàniament, a les Escoles d'estiu ha estat i és present la psicomotricitat. Després se'n beneficiaran les aules escolars de les diferents autonomies. I amb el temps, responent a la realitat de les coses, els primers projectes docents de professors universitaris introdueixen entre els seus blocs temàtics la psicomotricitat com un element cabdal en l'enfocament docent que convenia fer present en la formació de mestres i professors.

A poc a poc, amb la col·laboració i entusiasme d'uns i altres i recollint els beneficis de les primeres experiències, la psicomotricitat i l'enfocament psicomotricista en l'educació física ha esdevingut una realitat. Avui dia hi ha molts professors convençuts de la seva importància. També al carrer, entre les famílies i en el teixit social, potser per la via de l'utilitarisme, se sap dels seus resultats a l'hora d'aplicar processos d'ensenyament. Paral·lelament a aquesta accepció, no molt reflexiva, els psicopedagogs coneixen concretament l'ampli ventall de possibilitats que té la psicomotricitat. Pocs, per no dir ningú, li discutiran l'important paper que compleix en

- el tractament d'anomalies de tipus molt divers
- el paper que juga en la formació de la incipient personalitat del nen
- l'enriquiment individual en els processos madurats dels nostres escolars
- l'educació de les capacitats motrius dels alumnes
- el desenvolupament de destreses i habilitats instrumentals
- «el coneixement de la conducta motriu com a organització significant del comportament humà» (M.E.C. 1989).

La realitat catalana

És possible que en termes comparatius la pràctica psicomotriu a Catalunya hagi anat per davant d'altres autonomies. Barcelona, amb els seus múltiples enfocaments educatius, segueix marcant pautes. Professionals d'Astúries, Madrid, Extremadura, Andalusia i el País Basc han participat en cursos i seminaris realitzats a la ciutat comtal. Els centres privats de pre-escolar i després els públics de l'àmbit català i estatal han estat conscients de l'existència de períodes especialment sensibles a l'acció benefactora de les tècniques psicomotrius i han introduït aquesta metodologia en els parvularis per tal d'anar cobrint, des de l'ensenyament pre-escolar, espais cada vegada més amplis. Les Orientacions per als cicles inicial i mitjà, difoses per la Generalitat, contempen, entre altres, aquest enfocament.

La psicomotricitat en l'àmbit estatal

El precepte legal més contundent en referència als aspectes psicomotrius és de 1981 (R.D. 69 / de 9 de març), on l'administració educativa fixava els ensenyaments del cicle inicial. Diu, entre altres coses:

«...El cicle inicial comprendrà el primer i segon curs de l'EGB...En tots els centres d'EGB que comptin amb unitats d'educació pre-escolar, la programació de l'educació pre-escolar i del cicle inicial haurà de realitzar-se coordinadament pel professorat d'ambdós nivells»

Prossegueix la mencionada disposició oficial reglamentant la possible incorporació a l'escola de nens que, arribada l'edat obligatòria, no hagin rebut educació pre-escolar. El centre ha de desenvolupar «programes específics d'adaptació en ... psicomotricitat ...» per situar el nen en condicions d'aprofitar els ensenyaments del cicle.

Certament, es tracta d'una norma que, tot i explicitant el paper dels ensenyaments psicomotrius, es queda curta, i el seu enfocament és parcial, ja que qualsevol manual sobre la matèria ens dirà que no està renyida amb altres etapes evolutives dels nostres escolars.

És possible que, com en tantes altres ocasions, hàgim de buscar fonamentació a les nostres argumentacions a favor de la psicomotricitat en experiències estrangeres. Ens val com a exemple i suport l'exposició de Denis (1980) i de Belbenoit (1973) i el paper instrumental que a França hom li atorgà al principi, però cal explicitar la resistència de les nostres autoritats i dels tècnics a l'hora d'indicar pautes estructurals. Saludem amb esperança els plantejaments reformistes i donem suport als intents teòrics per integrar en una «ciència de l'acció motriu» els esforços que busquen nous camins a partir de les estructures psicomotrius, fisiomotrius i sociomotrius.

Si el nou disseny curricular per a l'àrea d'educació física (tant en l'educació infantil i primària com en la secundària) sap contemplar aspectes teòrico-pràctics com els apuntats, l'educació a través del cos i del moviment no quedarà simplement en aspectes perceptius o motrius, sinó que es farà present en l'àmbit afectiu, comunicatiu i expressiu. Així l'educació reconeixerà i acceptarà la multifuncionalitat de l'educació física.

La demanda social entorn de la cultura física s'aglutina últimament en tres eixos vertebradors:

- educació física com a pràctica social (esport / lleure, esport / competició)
- educació física com a treball de les potencialitats anatòmico-funcionals o bioorgàniques del moviment (gimnàstiques de manteniment)
- educació física orientada a possibilitats de moviment com a desenvolupament «d'altres capacitats cognitives, relacionals, emocionals i expressives de l'individu» (MEC, 1989-1990).

Tots aquests models, l'esportiu, el psicomotricista, el gimnàstic, etc, seguiran alimentant l'activitat de l'educació física, i els docents escolars no hauríem d'oblidar que la psicomotricitat ha tingut i segueix tenint, com a mèrit principal, haver sabut donar al moviment un nou sentit, descobrint implicacions afectives de relació i de desenvolupament del pensament.

Saturnino Gimeno Martín
Didàctica de l'Expressió Corporal

Bibliografia

- AJURIAGUERRA, J. (1970); *Manual de psiquiatria infantil*, Barcelona, Toray Masson.
- AJURIAGUERRA, J.; SOUBIRANS, (1959); *Indications et techniques de rééducation psychomotrice en psychiatrie infantile*, Paris, PUF.
- BELBENOIT, G. (1983); *Le sport a l'Ecole*, Castermannn, col. E.3.
- BERNARD, M. (1980); *El cuerpo*, Buenos Aires, Paidós.
- BLOOM, B.S. (1964); *Stability and change in human characteristics*, New York, Wiley.
- BRUNER, J. (1976); *Hacia una teoría de la instrucción*, México, UTEHA.
- CRATTY, B.J. (1979); *Motricidad y psiquismo en Educación Física y el Deporte*, Valladolid, Miñón.
- DENIS, D. (1980); *El cuerpo enseñado*, Buenos Aires, Paidós.
- FESTINGER, L. (1957); *The theory of Cognitive Dissonance*, Evanston, Row Peterson.
- GAGNE, R. M. (1965); *The conditions of learning*, New York, H.R. & W.
- GUILFORD, J. P. (1959); *Personality*, New York, Mac Graw Hill.
- _____ (1968); *Intelligence, Creativity and their intellectual implications*, San Diego, Knapp.
- LAPIERRE; AUCOUTURRIER, (1980); *El cuerpo y el inconsciente en educación y terapia*, Barcelona, Científico Médica.
- LE BOULCH, J. (1983); *El desarrollo psicomotor desde el nacimiento a los seis años*, Madrid, Doñate.
- MERLEAU-PONTY, (1945); *La fenomenologie de la perception*, Paris, Gallimard.
- MINISTERIO DE EDUCACION Y CIENCIA (1989); *Proyecto de Reforma*.
- MUSKA MOSSTON, M (1978); *La enseñanza de la Educación Física*, Buenos Aires, Paidós.
- PARLEBAS, P. (1970); *Structure, genèse et motricité*, EPS. mim. 92
- ROSSELL, G. (1979); *Manual de Educación Psicomotriz*, Barcelona, Toray Masson.
- STAMBAK (1978); *Tono y Psicomotricidad*, Madrid, Pablo del Río.
- WALLON, H. (1977); *La educación psicológica del niño*, Barcelona, Grijalbo.